

Introducció

Joan Nogué

Director de l'Observatori del Paisatge de Catalunya

El Conveni europeu del paisatge, signat al Palazzo Vecchio de Florència el 20 d'octubre de 2000 per iniciativa del Consell d'Europa i, des de llavors, ratificat per un bon nombre d'estats europeus, reconeix explícitament que el paisatge és un element important de la qualitat de vida de les poblacions, tant en els medis urbans com en els rurals, tant en els territoris degradats com en els de gran qualitat, tant en els espais singulars com en els quotidians. El paisatge, acaba concloent el Conveni, “constitueix un element essencial del benestar individual i social”. Per la seva banda, l'Organització Mundial de la Salut defineix la salut com “un estat dinàmic de benestar complet físic, mental i espiritual, i no tan sols l'absència de malaltia”. La connexió entre paisatge i salut és, per tant, evident, encara que sovint passi desapercibuda o no s'hi doni la rellevància que es mereix, bé perquè hi ha qui veu en el paisatge poc més que una escenografia de caràcter purament estètic, bé perquè hi ha qui entén la salut com poca cosa més que l'absència de dolor físic.

Des de la seva creació, ara fa poc més de tres anys, l'Observatori del Paisatge de Catalunya ha impregnat totes i cadascuna de les seves actuacions de la filosofia que emana del Conveni europeu del paisatge, i molt especialment en tot allò referit a la relació entre el paisatge i el benestar individual i social. Estem absolutament convençuts que les polítiques de paisatge que no atenguin la diversitat social i cultural i que no pretenguin incidir positivament en la millora de la qualitat de vida de la ciutadania estan condemnades, tard o d'hora, al fracàs. És per això, i només per posar un exemple, que els objectius de qualitat paisatgística que es detallen en els catàlegs de paisatge de Catalunya, elaborats per l'Observatori del Paisatge, així com les propostes de mesu-

res i accions que se'n deriven, estan tan estretament lligats a la millora del benestar individual i social dels habitants del país. Partim del convenciment que uns paisatges de qualitat, ben ordenats i gestionats, incidiran positivament en la salut dels ciutadans i de les ciutadanes, i molt especialment d'aquells sectors més desvalguts.

El llibre *Paisatge i salut* té l'origen en un seminari que, amb el mateix títol, va tenir lloc a Olot el mes de juny de 2006, organitzat en col·laboració amb el Departament de Salut de la Generalitat de Catalunya. Des de la primera presa de contacte vam observar en aquest Departament una predisposició i sensibilitat per la qüestió ben poc habituals. Hi deu tenir molt a veure el tarannà i la personalitat de la seva consellera, la doctora Marina Geli, una persona oberta, inquieta i innovadora, que, des de sempre, com si fos geògrafa de formació, ha introduït la dimensió territorial, ambiental i paisatgística en el seu discurs vinculat a la salut. Som conscients del privilegi que hem tingut en comptar amb aquesta interlocutora i n'estem profundament agraïts. El seminari ha esdevingut llibre gràcies a la col·laboració del Departament de Salut, que no tan sols ha posat sobre la taula els recursos necessaris, sinó també moltes idees i punts de vista que han estat fonamentals a l'hora de dissenyar-ne el fil conductor.

El present volum no reflecteix només bona part del que es va aportar i discutir en l'esmentat seminari, sinó que va molt més enllà. S'ha triplicat el nombre de col·laboradors, s'han tractat molts més àmbits temàtics i s'ha volgut donar al text una clara dimensió europea, sempre present, per altra banda, en totes i cadascuna de les activitats que porta a terme l'Observatori del Paisatge. No ha estat fàcil aconseguir-ho, però, vistos ara els re-

sultats, ens sentim satisfets d’haver estat inicialment tan ambiciosos, perquè això ens ha permès comptar amb la col·laboració d’alguns dels millors especialistes en la matèria a nivell català, espanyol i europeu.

Una temàtica tan àmplia com la presentada en aquest volum es podia organitzar de moltes maneres. Nosaltres hem optat, finalment, per ordenar-la en tres grans blocs. El primer bloc té un caràcter més aviat introductori, de presentació general de les estretes relacions entre paisatge, qualitat de vida i benestar individual i social. L’inicia Yves Luginbühl, un dels redactors del Conveni europeu del paisatge i habitual col·laborador de moltes de les activitats organitzades per l’Observatori del Paisatge de Catalunya. La seva contribució, “Paisatge i benestar individual i social”, es veu immediatament complementada per la que duu per títol “Paisatge i qualitat de vida”, a cura d’Enric Pol, Angela Castrechini i Andrés Di Masso, tots tres especialistes en psicologia ambiental a la Universitat de Barcelona. Un cop plantejats els punts bàsics en la relació entre el benestar i el paisatge, els tres capítols següents porten la qüestió a l’àmbit concret de l’espai urbà i, fins i tot, de l’arquitectura. “La pèrdua traumàtica del sentit del lloc: degradació del paisatge i patologies depressives” representa una aproximació molt innovadora en aquest sentit, aplicada a la regió italiana del Vèneto i escrita per Francesco Vallerani, destacat geògraf italià que exerceix la docència a la Universitat de Venècia. Francesc Muñoz, professor de geografia urbana a la Universitat Autònoma de Barcelona, aporta a “L’espai urbà i la salut: una visió històrica” una interessant anàlisi sobre les estretes connexions existents des de sempre entre el discurs urbà i la salut. Finalment, Itziar González Virós, arquitecta i saurina, clou

el bloc amb una breu i suggeridora reflexió a l'entorn de “L'arquitectura de la salut”.

El segon bloc se centra més aviat en les polítiques públiques desenvolupades en aquest àmbit, polítiques que, donada la novetat del tema, encara estan en una fase molt incipient i, sovint, no es distingeixen massa de les de caràcter pròpiament ambiental. Paisatge i medi ambient són dues dimensions de la realitat estretament vinculades entre si, però no són ni expressen el mateix. Les polítiques públiques de caràcter ambiental relacionades específicament amb la salut comencen ja a tenir un cert recorregut a casa nostra; les de paisatge, en canvi, acaben de començar i, per això mateix, és inevitable que es doni, en aquests primers passos, un cert solapament entre ambdues, com el lector podrà observar en aquesta secció. L'inicien Mercè Medina Ramón i Josep Maria Antó Boqué, ambdós del Centre de Recerca en Epidemiologia Ambiental, amb el capítol “Clima, meteorologia i salut”, perfectament complementari al que ve a continuació: “Canvi climàtic i salut”, a cura de Pedro Luis Alonso i Cristina de Carlos, pertanyents al Centre de Recerca en Salut Internacional de Barcelona. El tercer capítol del bloc se centra ja, específicament, en “La contribució dels espais verds i els boscos a la millora de la salut” i és escrit per David J. Moscoso, investigador de l'Institut d'Estudis Socials Avançats del Consell Superior d'Investigacions Científiques (CSIC), i Mireia Pecurul i Roser Cristòbal, del Centre Tecnològic Forestal de Catalunya. Clouen aquest segon bloc dues contribucions provinents directament de l'Administració, en concret del Departament de Salut, entitat coeditora del present volum. A “Paisatge, medi ambient i salut pública: implicacions per al canvi”, Josep Lluís de Peray i Antoni Plasència, de la

Direcció General de Salut Pública, plantegen els reptes que tenen al davant les polítiques públiques en l'assumpte que ens ocupa. En canvi, a "Intervencions integrals per a la reducció de les desigualtats en salut en l'àmbit local: el Programa Salut als Barris", de nou Antoni Plasència, ara acompanyat d'Isabel Sierra, ens aporten una experiència concreta en el marc de l'anomenada Llei de barris, impulsada des de la Secretaria per a la Planificació Territorial del Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya.

L'últim bloc, el tercer, exposa a tall d'exemple algunes de les teràpies i experiències concretes portades a terme en les relacions entre paisatge i salut en el sentit més ampli i obert. Hem volgut fer un èmfasi especial en aquelles experiències terapèutiques que utilitzen el paisatge per estimular positivament persones amb discapacitats o per integrar sectors socials marginals. L'atenció a la diversitat ha d'esdevenir, també, una peça fonamental en la implementació de les polítiques de paisatge. Iniciem el bloc dos capítols que es complementen molt bé. El primer fa referència a les interaccions entre "Paisatge i diversitat cultural" i és a cura de Klaus Seeland, de l'Institut Federal Suís de Tecnologia; el segon, en canvi, se centra en el tema "Paisatges quotidians i diversitat social i de gènere: la seva relació amb la salut i el benestar" i està escrit per Anna Ortiz, Mireia Baylina i Maria Prats, totes elles pertanyents al Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona. El tercer capítol "Paisatge, tranquil·litat i salut", escrit per Duncan Fuller i Helen Dunsford de la Universitat de Northúmbria, i Claire Hagggett de la Universitat d'Edimburg, mostra al lector una experiència molt innovadora en l'àmbit de les sensacions generades pel paisatge i la seva capa-

ciat terapèutica. Tot seguit, Oriol Sallent, especialista en esports de natura, analitza a “L’activitat física i la contemplació del paisatge” les immenses possibilitats que ofereix un exercici físic que atengui els valors del paisatge. Clouen el bloc dos capítols també estretament relacionats entre ells. A “L’ecoteràpia: els efectes terapèutics dels espais verds urbans”, Ambra Pedretti Burls, de la Universitat d’Ànglia Ruskin, mostra una experiència terapèutica i social impulsada des de l’ecoteràpia, en la mateixa línia del que proposa just després, però ara centrada en l’horticultura, Nicolau Forns, enginyer agrònom i terapeuta, en el capítol “Horts urbans i horticultura terapèutica”.

Vet aquí els capítols i els seus autors. Tot i ser molts i procedents de països i àmbits disciplinaris ben diversos, som conscients que no hem fet res més que obrir un camí i encetar el debat. Sabíem que no podíem ser exhaustius i que, inevitablement, quedarien molts temes per tractar i moltes altres experiències per presentar. I, per això mateix, no renunciem a endinsar-nos de nou en aquesta temàtica d’aquí a un cert temps, perquè, directament o indirectament, cau de ple en el nostre àmbit d’actuació. Sense cap mena de dubte, parlar de paisatge és parlar de salut.